

Απόστολος Πιερρής

Η Ώρα του Απόλλωνα
Αρχή και Τέλος
Γυμνοπαιδιές και Εκδυμάτια

30 Ιουλίου 2023

Το αρχαίο ημερολόγιο είχε άμεση σχέση με την φυσική συνάρτηση ημερονυκτίου, σεληνιακού μήνα και ηλιακού έτους. Το έτος άρχιζε περί τις θερινές τροπές του ήλιου (θερινό ηλιοστάσιο, φέτος 21 Ιουνίου). Πότε άρχιζει κάθε πολιτισμός την περιοδική κίνηση έχει καίρια σημασία για την κοσμοθεωρία και βιοθεωρία του, γιατί κάθε σημείο της περιφέρειας ενός κύκλου είναι εξ ίσου μαθηματικά αρχή και τέλος της, άρα η επιλογή συγκεκριμένου σημείου για αρχή δίνει το νόημα της περιοδικότητας που αντιστοιχεί στην εν λόγω προτίμηση. **Το Ελληνικό βίωμα αξιολογεί λοιπόν την ωραία ακμή του όντος, την στιγμή της μετάβασης από το εαρινό άνθος της ήβης στην πλησίστια αρρενική νεαρότητα, την σφύζουσα τελειότητα. Ξεκινάει από το «τέλος», την ολοσχερή επιφάνεια της ουσίας, - όχι από την χειμωνιάτικη γέννηση, ούτε από τα φθινοπωρινά γυναικεία μυστήρια της γονιμότητας, ούτε από τα αρσενικά της πρώιμης άνοιξης.**

Ο πρώτος μήνας του έτους (και του καλοκαιριού) άρχιζε με την νουμηνία περί τις τροπές. Φέτος ήταν στις 18 Ιουνίου. Και η δεύτερη νέα σελήνη στις 17 Ιουλίου. Διανύουμε τον μεσαίο θερινό μήνα, που στο πρώτο μισό του συμβαίνουν τα κυνικά καύματα (όταν ο ήλιος εισέρχεται στον αστερισμό του Λέοντος και επιτέλλει ο Σείριος (Κύων) κατά τους αρχαίους αστρονόμους, όπως τώρα). **Η πανσέληνος του δεύτερου μήνα πέφτει την 1^η Αυγούστου στις 9.35 το βράδυ. Βρισκόμαστε καταμεσής του καλοκαιριού, όπου ο καύσωνας αποπνικτικώτερος («πνίγος»).** Τώρα ελάμβαναν χώρα οι Γυμνοπαιδιές της Σπάρτης και τα Εκδυμάτια του Άργους, μέγιστες εορτές του Απόλλωνα, που αποκορυφώνονταν με χορούς και τραγούδια γυμνών παιδών και νεανίσκων, με την παιδιά δηλαδή της τελειότητας.

Ο Θεός λατρεύεται κατὰ την ουσία και φύση του. Ο Απόλλων αγάλλεται όταν βλέπει τον εαυτό του, τέλειο σώμα και τέλειο πνεύμα, ένα άγαλμα κάλλους. Η Δωρική γυμναστική και μουσική παιδεία και αγωγή βίου έδινε στην νεότητα την εγγενή τελειότητά της, την ωραία ακμή, το ερατόν άνθος της ήβης, και έτσι άνοιγε η πύλη της αιωνιότητας μέσα στην μέριμνα του χρόνου. Από την γυμναστική καλλιέργεια του σώματος προήλθε η πλαστική μορφή στην υψηλή τέχνη που έλαμψε με την μνημειακή γλυπτική, από δε την αμέριμνη παιδιά της πανηγυριώτικης γιορτής προέκυψε η λυρική ποίηση και το μέλος, το χορικό τραγούδι και η μονωδία (όπως από τα εορταστικά πανηγύρια βγήκαν τα δημοτικά τραγούδια και οι δημοτικοί χοροί, - που όμως δεν έχουν αφεθεί αυτά να βρουν την υψηλή μορφή της άνθισής τους, και έτσι λιμοκτονεί πολιτισμικά ο νέος Ελληνισμός).

Η εορταστική ψαλμωδία του έπους δημιούργησε την πρώτη κατάσταση της αρχαίας μουσικής, και αυτή γεννήθηκε πάλι σε σχέση με εορτή του Απόλλωνα. Ένας προδωρικός αγροτικός και ποιμενικός θεός της ευετηρίας των καρπών και των πραμμάτων, ο **κριοκέρατος Κάρνος**, (εορταζόμενος τον τρίτο καλοκαιρινό μήνα, όταν πλουταίνουν τα κατ' εξοχήν ακρόδρυα, σταφύλια και σύκα του Διονύσου, και οργούν από οίστρο τα ζώα των κοπαδιών), αναρπάστηκε από το Δωρικό πνεύμα και μετασχηματίστηκε στον Απόλλωνα Κάρνειο, - όταν συνέβη η μεγάλη μεταμόρφωση, τότε οι γιορτές έγιναν γυμνικοί αγώνες δρόμου («σταφυλοδρομίες») και αγωνίσματα μουσικής ωδής και συμποσιακές δημοτελείς ευωχίες.

Την νέα πνοή αποδίδει μεγαλόπρεπη αρχαϊκή επιγραφή σκαλισμένη σε κάθετο βράχο παρά την Ζωοδόχο Πηγή ψηλά στην Σελλάδα έξω από την αρχαία Θήρα (Σπαρτιατική αποικία) στον δρόμο που κατέβαινε προς την πεδιάδα στις πλαγιές του Προφήτη Ηλία.

Άγλωτέλης πρᾶτιστος ἀγορὰν ἡικάδι

Κα[ρ]νῆια θεῶν δείπν[ι]ξεν ἡούνιπαντίδα

καὶ Λακαρτῶς

IG XII Fasc. III Suppl. No. 1324

[Ο Αγλωτέλης, γιός του Ενιπαντίδα και της Λακαρτούς, πρώτιστος στον δρόμο των Καρνείων («Σταφυλοδρομίες»), την εικοστή του μήνα, δημοθοίνισε, προσέφερε δείπνο σε όλους, στην αγορά].

Και ταυτόχρονα με τον γυμνικό αγώνα δρόμου των Καρνείων συνδυάστηκε μουσικός, επικής κιθαρωδίας. Θεσπίστηκε στην Σπάρτη το 676 π. Χ. με πρώτο νικητή τον Λέσβιο Τέρπανδρο, ο οποίος και συνέστησε την πρώτη κατάσταση της μουσικής, επεξεργαζόμενος την μελοποιία επών.

Μετά τις ιεροπραξίες της χθόνιας γονιμότητας εξαπολλωνίζεται και η πολεμική αλήκη. Εις ανάμνηση της νίκης και εις τιμή των πεσόντων στην μάχη της Θυρέας το 718 π.Χ. εγκαινιάζονται στην Σπάρτη οι Γυμνοπαιδιές το 665 π.Χ. εις επί-δειξη του ρωμαλέου κάλλους των Λακεδαιμόνιων παίδων. Στρατιωτική νίκη εορτάζεται με ποίηση, μουσική και χορούς παίδων, εφήβων και νεαρών. Η πολεμική ανδρεία ανάγεται στο κάλλος της μορφής, όπως και κάθε σημαίνουσα και άξια λειτουργική δεξιότητα θεμελιούται στην μορφολογική τελειότητα. Ανδρείος είναι αυτός που έχει την τέλεια ανδρότητα. Ο ατελής είναι δειλός. Ο θεμελιώδης υπαρξιακός φόβος του ανθρώπου είναι μήπως δεν προλάβει να ολοκληρώσει την ύπαρξή του, μήπως δεν επιδείξει το νόημα της ύπαρξης, μήπως δεν επιτύχει την τελειότητά του, δεν φθάσει το «τί ην είναι» του, αυτό που ήταν να είναι, μήπως τελειώσει πριν το αληθινό «τέλος» του, το κάλλος της Μορφής του, της σωματοπνευματικής οντότητάς του. Στην τελειότητα έγκειται η αιωνιότητα, και η πύλη της αιωνιότητας είναι η νεότητα, το ερατόν άνθος τη ήβης.

Ο πρωθήβης άναξ Απόλλων βασιλεύει κατά πάντα. —

“αἰὼν παῖς ἐστι παίζων, πεσσεύων· παιδὸς ἡ βασιληΐη”.

Ηράκλειτος, DK22 B52

Και έτσι θεσπίστηκαν οι Γυμνοπαιδιές στην Σπάρτη και τα Εκδυμάτια στο Άργος. Ο άναξ του «τέλους» λατρεύεται με γυμνικές και μουσικές αγωνιστικές επιδείξεις κάλλους μορφής.

Η δεύτερη κατάσταση της μουσικής σηματοδοτεί την πλήρη ανάπτυξη των αρμονιών του μέλους που συνοδεύει την διατράνωση της λυρικής ποίησης, της χορικής (παιάνες και υπορχήματα) και της μονωδίας, καθώς και της ελεγειακής αυλωδίας. Σε αυτήν την οριστικοποίηση της μουσικής αρμονίας συνέβαλε πλειάδα μεγάλων μουσικών-ποιητών του πρώτου μισού του 7^{ου} αιώνα π. Χ., είναι δε αυτή άρρηκτα και οργανικά συσχετισμένη προς την καλλιέργεια των Γυμνοπαιδιών στην Σπάρτη και των Εκδυματίων στο Άργος.

ή μὲν οὖν πρώτη κατάστασις τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἐν τῇ Σπάρτῃ Τερπάνδρου καταστήσαντος γεγένηται. τῆς δὲ δευτέρας Θαλήτας τε ὁ

Γορτύνιος καὶ Ξενόδαμος ὁ Κυθήριος καὶ Ξενόκριτος ὁ Λοκρός καὶ Πολύμνηστος ὁ Κολοφώνιος καὶ Σακάδας ὁ Ἀργεῖος μάλιστα αἰτίαν ἔχουσιν ἡγεμόνες γενέσθαι· τούτων γὰρ εἰσηγησαμένων τὰ περὶ τὰς Γυμνοπαιδίας τὰς ἐν Λακεδαίμονι λέγεται κατασταθῆναι, τὰ <τε> περὶ τὰς Αποδείξεις τὰς ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῶν τε ἐν Ἀργεὶ τὰ Ἐκδυμάτια καλούμενα.

Πλούταρχος, *Περὶ Μουσικῆς*, 9

[Διορθώνω σε **ΕΚΔΥΜΑΤΙΑ**, το χειρογραφικό “Ἐνδυμάτια”. Πρόκειται πάντα για γυμνώσεις του ὄντος εἰς ἐπίδειξη καὶ ἀπό-δειξη του κάλλους τῆς παντελούς ακμῆς του. Αντίστοιχη εορτὴ ἦταν τὰ **Ἐκδύσια** τῆς Φαιστού (v. Antoninus Liberalis, 17; cf. M. P. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung*, p. 370). - Οἱ Ἀρκαδικές “**Ἀποδείξεις**” σημαίνουν ακριβῶς ἐπιδείξεις γυμνοῦ κάλλους. Ὅποτε δεν χρειάζεται νὰ διορθώσουμε με τὸν Bergk τὸ *ἀποδείξεις* τῶν χειρογράφων σε *ἐπιδείξεις*. Ἀπόδειξις εἶναι νὰ γίνεταί φανερὴ ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ κάλλος τοῦ ὄντος, - δυο ὅψεις τοῦ ἰδίου πράγματος. Τὰ **Ἀργεῖα Ἐκδυμάτια** καὶ οἱ **Ἀρκαδικές Ἀποδείξεις** ἀκολούθησαν ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 7^{ου} αἰῶνα π. Χ. τὶς πρωτοποριακές **Σπαρτιατικὲς Γυμνοπαιδιές**. Διαπνέονται ἀπὸ τὴν ἰδίᾳ **Δωρικὴ ἐρωτικὴ πνοή** τῆς ἐπι-φανοῦς τελειότητος, τοῦ σωματικοῦ κάλλους ἐν στάσει καὶ κινήσει που ἀποτελεῖ τὴν πνευματικότητα τοῦ σώματος.].

Ἡ γύμνωσις εἰς ἐπί-δειξη κάλλους ἐξειδικεύει καὶ ἐκφράζει καὶ ἀποδείχνει τὸ **Φαίνεσθαι** τοῦ **Εἶναι**, τὴν **Ἀπο-κάλυψη** τοῦ θεοῦ, τὴν **Συνάρτησι** τοῦ **Ἀπόλυτου**, τὴν **ζῶσα παρουσία** τοῦ μακρινοῦ **Ἐκάτου**.

Ἡ γυμναστικὴ ἐπίδειξη ἔλαβε μορφή κάλλους ὡς **ὄρχησις** **βασισμένη** **σε ἀθλητικὲς ἀσκήσεις καὶ δράσεις**. Ὁ χορὸς ἐτελειούτο με υψηλὴ ποίησι καὶ μουσική.

*

[**Μία ιδέα γυμναστικῆς ὄρχησις** (που περιλαμβάνει τὸ παιχνίδι με τὴν μπάλα) παίρνουμε ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφο στὴν βάση ἀγάλματος (ἀπὸ τὸν Κεραμεϊκὸ στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθῆνας).

R. Lullies – M. und A. Hirmer, *Griechische Plastik*, (4), 1979, Abb. 58b; XI. Olympiade Berlin 1936, *Sport der Hellenen* (C. Bluemel), Abb. 62; F.

Willemssen, *Archaische Grabmalbasen aus der Athener Stadtmauer*, in: AM 78, 1963, pp. 133 sqq., Beil. 65,3; 66,2; G. Rodenwaldt, *Das Relief bei den Griechen*, Abb. 96; W. Deyhle, *Meisterfragen der archaischen Plastik Attikas*, (Athenische Mitteilungen, 84/1969), Tafel 27; Fr. Gerke, *Griechische Plastik in archaischer und klassischer Zeit*, Tafel 84b; J. Charbonneaux, *La Sculpture Grecque Archaique*, fig. 49; W. Fuchs – J. Floren, *Die Griechische Plastik*, Band I, *Die geometrische und archaische Plastik von J. Floren*, Tafel 26.5; A. Stewart, *Greek Sculpture*, Fig. 139; (το ορχηστικό σχήμα των δυο τελευταίων νεαρών στα δεξιά του αναγλύφου επαναλαμβάνεται σε μια άλλη βάση από τον Κεραμεικό, Stewart, Fig. 141); M. Robertson, *A History of Greek Art*, Fig. 74a; E. Mitropoulou, *Corpus I, Attic Votive Reliefs of the 6th and 5th Centuries B.C.*, No. M4, Fig. 13; N. Καλτσάς, *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Τα Γλυπτά, Κατάλογος*, No. 95β; cf. J. Mosel, *Studien zu den beiden archaischen Reliefbasen vom Kerameikos*.

Σημαντικό μνημείο, εξαιρετικής τέχνης, χορευτικού σχήματος εμπνευσμένου από την γυμναστική άσκηση και τον αθλητισμό (δρόμος οπλιτών) συνιστά η ταφική στήλη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

H. Wiegatz, *Zur deutung der "Waffenläufer-Stele"*, Marburger Winckelmann-Programm 1965, Tafel 12; E. Schmidt, *Der Knielauf und die Darstellung des Laufens und Fliegens in der älteren Griechischen Kunst*, in "Münchener archäologische Studien dem Andenken Adolf Furtwänglers gewidmet", pp. 254; 351-4; E. Buschor, *Frühgriechische Jünglinge*, Abb. 128; Fr. Gerke, *op. cit.*, Tafeln 82-83; J. Charbonneaux, *op. cit.*, Fig. 48; E. Mitropoulou, *op. cit.*, No. 7, Fig. 14; J. Floren, *op. cit.*, Tafel 26.1; N. Καλτσάς, *op. cit.*, No. 101].

*

Στις Γυμνοπαιδιές και τα Εκδυμάτια ο χορός των παιδών (με την Σπαρτιατική αυστηρή έννοια του όρου, 12χρονο αγόρι, εκτεινόμενη μέχρι πρωθηβείας, 14-15 ετών) προεξήρχε, κατέληγε δε η τελευταία και κυρία ημέρα της εορτής κατά την πανσέληνο με τον χορό των νεανίσκων (των «κυρσανίων», 18-21 ετών). «Είρενες» 16 και 17 ετών ταξινομούνται αναλόγως στις δυο ομάδες.

[Για τα ηλικιακά της Σπάρτης και του Δωρικού πνεύματος και τρόπου δείτε την μελέτη μου *Περί Ηλικιών Βίου*, σελ. 7-12, στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία Antiquarian Investigations].

Στους παιάνες και τα υπορχήματα που τραγουδιόντουσαν και χορευόντουσαν με συνοδεία λύρας, και στους ορχηστικούς τρόπους που βασιζόντουσαν σε γυμναστικές ασκήσεις και αθλήσεις, προσετίθεντο «όρθιοι» αρμονικοί νόμοι με μακρούς ρυθμούς παιανικών και κρητικών μέτρων και μιμήσεις ενόπλιων κινήσεων, πυρρίχιοι βασικά τονικού ορθιασμού, καθώς και ελεγειακά μέλη αυλωδικά. Στα τελευταία διέπρεπε ο Άργεϊός Σακάδας, όντας ο ίδιος και κάλλιστος ποιητής λυρικών μελών και τέλειος αυλητής.

Γέγονε δὲ καὶ Σακάδας Ἀργεῖος ποιητὴς μελῶν τε καὶ ελεγείων μεμελοποιημένων. ὁ δ' αὐτὸς καὶ αὐλητὴς [γράφω ἔτσι με τον Wyttenbach ἀντὶ τοῦ χειρογραφικοῦ ποιητῆς] **ἀγαθὸς καὶ τὰ Πύθια τρίς νενικηκῶς ἀναγέγραπται. τούτου καὶ Πίνδαρος μνημονεύει (Frr. 72, 71 Turyn). τόνων γοῦν τριῶν ὄντων κατὰ Πολύμνηστον καὶ Σακάδαν, τοῦ τε Δωρίου καὶ Φρυγίου καὶ Λυδίου, ἐν ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων τόνων στροφὴν ποιήσαντά φασι τὸν Σακάδαν διδάξαι ᾄδειν τὸν χορὸν Δωριστὶ μὲν τὴν πρώτην, Φρυγιστὶ δὲ τὴν δευτέραν, Λυδιστὶ δὲ τὴν τρίτην· καλεῖσθαι δὲ Τριμελῆ τὸν νόμον τοῦτον διὰ τὴν μεταβολήν.**

Πλούταρχος, *φρ. cit.*, 8

Ο Σακάδας συνέθεσε σε οργανική ενότητα την Δωρική καλλισθενική μεγαλοπρέπεια με τον Φρυγικό παθητικό και εκστατικό θειασμό και με την Λυδική συγκινησιακή διακύμανση και πολυτέλεια. Τα Εκδυμάτια του Άργους θα είχαν αντίστοιχα πλουσιώτερη και παθητικώτερη αρμονική και ορχηστική τονικότητα μορφής του κάλλους.

Η καθοριστική σημασία και το ποιητικομουσικό ύφος του Σακάδα εμφανίζεται και από την παράδοση ότι ήταν αυτός που έκανε αποδεκτή στον Απόλλωνα την αυλητική μουσική και την αυλωδία, παρὰ την προϋπάρχουσα έχθρα του θεού προς τους αυλούς από Μαρσύα και της φρικτής τιμωρίας του. (Παυσανίας, II, 22, 8-9). Ο Σακάδας πρώτος έπαιξε το περιβόητο Πυθικό αύλημα κατὰ μίμηση της μάχης του Απόλλωνα προς τον Πύθωνα. Ενέπλησε Δωρικού φρονήματος και πνοής και αρμονικής μορφής τον παθητικό και ειδυλλιακό και θρηνώδη χαρακτήρα του ήχου των αυλών. Το Άργος τον ετίμησε δεόντως: ο περίοπτος τάφος του έκειτο κοντά στις πύλες όπου το γυμνάσιο Κυλάραβιν.

Στην πανσέληνο της Τρίτης θα γιορτάσουμε τα Εκδυμάτια, την Απολλώνια εορτή του Άργους.

Στις 8.30 το βράδυ θα συναντηθούμε στον προαύλιο χώρο της Αίθουσας Τέχνης και Πολιτισμού «Μέγας Αλέξανδρος».

Θα ανέβουμε στην Λάρισα, την ακρόπολη του Άργους, όπου υποσελήνιοι, με το φως της Άρτεμης, θα μιλήσουμε για το Απολλώνιο Άργος και την εορτή του μεσοκαλόκαιρου.

Και αφού χορτάσουμε την Δωρική πνοή, θα κατέβουμε σε παραλιακό κέντρο στο Κιβέρι, κοντά εκεί που βγαίνουν από την θάλασσα τα Αρκαδικά μυστηριακά νάματα του γαληνιαίου Πανικού και αλλόκοτου εναρμονισμού Μέλαινας Δήμητρος και Δέσποινας και Λυκαίου Διός και Πανός και Νεράιδων και Απόλλωνος Επικουρίου. Όπου θα συνεχίσουμε τις εμπνεύσεις μας με κολύμπι και συμπόσιο.

[Για έρευνα βάσης επί του θέματος των καλά τεκμηριωμένων Γυμνοπαιδιών, συμβουλευθείτε τα ήδη γεγραμμένα μου, στον ιστότοπο του Ινστιτούτου.

Στο τμήμα Research Projects, και κατηγορία «Δωρικές Μελέτες», τα εξής πρωτίστως:

1/ Λακεδαίμων Εορτάζουσα, II: Γυμνοπαιδιαί

2/ Γυμνοί Στοχασμοί για τις Σπαρτιατικές Γυμνοπαιδιές: το Κάλλος και το Απόλυτο Νόημα της Υπαρξης

3/ Πνοές από τις Λακεδαιμόνιες Γυμνοπαιδιές

4/ Αποκαλύψεις για τις Γυμνοπαιδιές

5/ Γυμνοπαιδιές

Στο ίδιο τμήμα, κατηγορία «Κάλλος και Ιστορία. Ο Δωρικός Άξονας», την εξής κυρίως μελέτη:

6/ Η Επιφάνεια του Δωρικού Απόλλωνα και η Ανάδυση της Μορφής του Κάλλους από τον Χθόνιο Κόλπο, την Ουράνια Βία και τον Τονικό Φαλλό

Και στο τμήμα Seminars, κατηγορία «Χωρολογικές Συναντήσεις», το κείμενο:

7/ Βραχύς Απόλογος].